

— | | —

Cyrille Offermans

Wat er op het spel staat

Literatuur en kunst na 1945

Essay

Cossee
Amsterdam

— | | —

Vooraf

Lof van de generositeit

‘Maar de creatieve mens wil zich uiten, hij wil geven, uitdelen, hij wil zich met de wereld als een minnaar met zijn meisje verbinden.’

Lucebert (1949)

Omstreeks mijn zestiende – in de vroegste jaren zestig – raakte ik als zovelen verslingerd aan literatuur en kunst. Dat ik daarbij een voorkeur had voor de meest experimentele uitingen sprak vanzelf. Stendhals veelgeciteerde formulering ‘promesse du bonheur’ als kwintessens van alle kunst (hoewel die in *De l’Amour*, 1822, betrekking heeft op de schoonheid van Italiaanse vrouwen) was me nog niet bekend, de ermee gesuggereerde ervaring wel degelijk. En die kon ik niet voor me houden. Met het enthousiasme, de ongenueerdheid en de overmoed van de jeugd dweept ik in mijn opstellen en in jongerenblaadjes met de zopas ontdekte creatieve voorhoedes aller landen. Dat daarbij ook het verlangen me van het grauwe schoolvolk te onderscheiden een rol heeft gespeeld, mag niet worden uitgesloten.

Niettemin: achteraf, ruim een halve eeuw later, moet ik vaststellen dat het om meer ging dan een puberale bevestiging – tenzij een bevestiging een leven lang kan duren. Ik had het geluk dat mijn adolescentie samenviel met bevrijdende culturele om-

wentelingen in Amsterdam en elders. Ik ging studeren, aan de universiteit en vooral op eigen houtje, ontdekte opnieuw onafzienbare continenten van de geest, waar het oude, bestofte curriculum van de thuisblijvers nauwelijks weet van had, en bleef daarover schrijven, eerst in opstandige, gestencilde, ‘alternatieve’ blaadjes, later in literaire tijdschriften en progressieve weekbladen – vooral in *Raster*, waarvan ik zeventien jaar redacteur was, in *Vrij Nederland* en *De Groene Amsterdammer*.

Nu wordt het tijd de balans op te maken. Er is de laatste decenia enorm veel veranderd in de literatuur en de kunsten, en dat geldt zo mogelijk nog meer voor hun maatschappelijke betekenis. Daarover gaat dit boek. In het eerste hoofdstuk schets ik fragmentsgewijs iets van de dramatische ontwikkelingen van de historische avant-gardes van het begin van de twintigste eeuw. De rest van het boek – het slot van het eerste hoofdstuk (p. 54 e.v.) bevat een gemotiveerde inhoudsopgave – speelt zich af in de almaar fletser wordende schaduwen daarvan.

Daarbij concentreer ik me op de Nederlandse literatuur, eerst op een paar van de schrijvers en dichters die me als scholier tot een lezend en schrijvend leven hebben verleid en die ik sindsdien heb gevolgd, daarna op belangwekkende ‘jongeren’ van verschillende generaties. Voor de allerjongsten was er helaas geen ruimte. De beeldende kunst komt na het inleidende hoofdstuk alleen nog ter sprake in zoverre ze voor de literatuur van belang is geweest, in het bijzonder als het om dubbeltalenta gaat. Buitenlandse auteurs spelen alleen indirect een rol, als het werk van hun Nederlandse collega’s erom vraagt.

Gaandeweg, naarmate het boek vordert, tekenen zich de contouren af van een literatuur die in essentiële opzichten haaks staat op de principes van de historische avant-garde. En dat is

maar al te begrijpelijk. ‘De creatieve mens wil zich uiten, hij wil geven, uitdelen; hij wil zich met de wereld als een minnaar met zijn meisje verbinden.’ Van die oude wijsheid van Lucebert ben ik me steeds sterker bewust geworden. Belangrijke literatuur is een uiting van generositeit, en wel meer naarmate ze zich grondiger van haar puberale excentriciteits- en exclusiviteitswanen heeft bevrijd.

Aanvankelijk, in de eerste decennia na de Tweede Wereldoorlog, zette de bevrijding van de literatuur uit haar traditionele vormen de verhouding met de lezer als vanzelf onder spanning, soms was dat zelfs de primaire intentie. Dat is sindsdien drastisch veranderd. Nu een op drift geraakte werkelijkheid de bestaanszekerheid onder de voeten van de mensen wegslaat, kan de schrijver het onmogelijk nog als zijn belangrijkste opgave zien de lezer op het verkeerde been te zetten, laat staan hem te imponeren met een stortvloed van onbegrijpelijkheden. Alleen als hij het stadium van de hoogmoed, de misantropie en de gekrenkte trots voorbij is en een uiterste poging doet te laten zien wat er op het spel staat, misschien wel allereerst het spel zelf, kan hij in omstandigheden waarin de markt steeds meer het eerste en het laatste woord krijgt nog iets te betekenen hebben.

Een ambitieuze schrijver heeft geen boodschap aan de lezer, hij *schenkt* hem iets, het beste wat hij te bieden heeft – een ‘promesse du bonheur’. In plaats van zich hardhandig van hem af te wenden of hem stroop om de mond te smeren, bewijst hij hem eer door een beroep te doen op zijn hoogste intellectuele en creatieve vermogens. Daarmee opereert hij, bewust of niet, in de Verlichtingstraditie van Kant, die (in een formulering van Peter Sloterdijk) wist dat de zojuist ontdekte individuele mens een onaf want nog in hoge mate onmondig wezen is, maar ook dat die nog niet mondig mens tot mondigheid kan worden verleid door hem aan te spreken alsof hij dat wel al was.

Wie met koninklijke egards wordt behandeld, wist Kant, gaat zich vanzelf een beetje koninklijk gedragen. Die pedagogische en psychologische grondregel is ook vandaag de dag nog geldig; hij leert dat elke reële verandering begint met een fictieve. Hoger kan de betekenis van literatuur, hoezeer ook verdrongen naar de maatschappelijke periferie, niet worden aangeslagen. Wat er op het spel staat is een cultuur van de generositeit, het enige alternatief voor onze doorgeslagen consumentencultuur.

Ten slotte, vermoedelijk ten overvloede: wat volgt zijn essays die, naar ik hoop, een samenhangend patroon laten zien. Het is beslist niet mijn bedoeling een representatief overzicht, laat staan een geschiedenis van de naoorlogse Nederlandse literatuur te bieden. Het gaat uitsluitend om een keuze uit de auteurs die mij belangrijk lijken. Waarom ik dat vind moet blijken. Het is niet uitgesloten dat auteurs die hoogstens één keer of zelfs helemaal niet genoemd worden in een tweemaal zo dikke versie van dit boek met een apart essay bedeed zouden zijn.